Små barn i vårdnadstvister

Psykologer för mödrahälsovård & barnhälsovård
Nationella Konferensen 2026

Johan Melander Hagborg

Johan.hagborg@psy.gu.se

Relevant utvecklingspsykologisk kunskap om barn *på gruppnivå*

- Om en omvårdnadsperson varit tillräckligt involverad i barnets omsorg för att bli en anknytningsperson, så är relationen viktig för flera aspekter av barnets utveckling (Forslund et al., 2022).

- Stabilitet i barnets omvårdnadsmiljö är en kraftfull skyddsfaktor i barnets framtida utveckling – givet att miljön är ”good enough” i vid mening (ej påtagligt icke-lyhörd, ej vanvårdande).

- Frekventa byten av omvårdnadsmiljöer (t.ex. upprepade växlingar mellan olika placeringar och boende i ursprungshemmet) utgör en klart allvarligare riskfaktor än otrygg anknytning (t.ex. van IJzendoorn, 2019; van IJzendoorn & Bakermans-Kranenburg, 2024).

Relevant utvecklingspsykologisk kunskap om barn *på gruppnivå*

- Långvariga, ofrivilliga separationer från anknytningspersoner skapar stark stress hos barn och utgör en riskfaktor för barnets socioemotionella utveckling (t.ex. Jones-Mason et al., 2021).

- Barn behöver–i synnerhet under småbarnsåren—tämligen tät kontakt med anknytningspersoner för att bevara anknytningskaraktären i relationerna (Forslund et al., 2022).

- Barn är förmögna att utveckla flera parallella anknytningsrelationer och ett (mindre) nätverk av anknytningsrelationer förefaller vara positivt för barns socioemotionella utveckling (t.ex. Dagan & Sagi-Schwartz, 2018; Lamb, 2018).

Relevant utvecklingspsykologisk kunskap om barn *på gruppnivå*

- I länder där båda föräldrarna vanligen har deltagit i omvårdnaden i hög utsträckning (t.ex. Sverige), uppvisar barn till separerade föräldrar bättre psykisk hälsa och anpassning efter separationen, om de får ha fortsatt nära kontakt med båda föräldrarna (t.ex. Bergström et al., 2013, 2018; Turunen et al., 2017).
- Hälften av förskolebarn i Sverige med skiljda föräldrar lever i delade boendeförhållanden (Bergström et al., 2018).
- Föräldrar som har delad vårdnad (och boende) för 1-4 åringar uttrycker viss oro för att separation orsakar stress för barnet men att fördelarna med att barnet utvecklar en nära relation till båda föräldrarna genom boende väger över. Detta har viss stöd i forskning (Bergström et al., 2017; Bjarnasson & Arnarsson, 2011)

Men…

- Forskningsläget och rekommendationer om detta utgår dock främst från studier avf öräldrar som kan samarbeta och har:
- Goda resurser (ekonomiskt,psykosocialt, hög utbildning etc)
- Flexibla praktiska arrangemang som är följsamma till barns behov
- Låg grad av konflikt– före ochmefter separationen

(Amato, 2000;2010; Baude, Drapeau, Lachance & Ivers, 2019; Fransson, Bergström & Hjern, 2015; Steinbach, 2018)

Bakgrund, familjerätt och barnrätt

- Ca 7000 barn om året är aktuella i utredningar om vårdnad, boende och umgänge med anledning av föräldrarnas tvist
- Sedan 1998 kan tingsrätt besluta om gemensam vårdnad mot *en* förälders vilja – har blivit norm även vid brott. Barn, men inte föräldrar, kan tvingas till umgänge
- Många olika professionella kan involveras, inte sällan med motstridiga uppfattningar
- Risken att barnet kan fara illa ska särskilt beaktas sedan 2006 – ej samma höga beviskrav som i brottsutredning – och prioriteras före rätten till kontakt
- Skillnad barnavårdsutredning och familjerättslig utredning i barns delaktighet – om utredaren får tala med barnet utan vårdnadshavares samtycke fram till 2021
- Från 2021: Tingsrätt kan besluta om gemensam vårdnad mot *båda* föräldrarnas vilja
- **Från 2025**: Föräldrabalken ändras för att säkerställa att barnets rätt att skyddas mot våld går före föräldrarnas rätt till umgänge med barnet. Vidare ska domstolar i vissa svårbedömda fall ska ha en skyldighet att hämta in ett sakkunnigutlåtande från en psykolog vid bedömningen om ett barn riskerar att fara illa
- Endast hälften av barnen hörs i tvister om VBU. Det främsta skälet till att inte höra dem är att de anses för unga

Separationer, föräldraskap & våld

- Hantering inom polis och rättsväsende har förbättrats, våldsutsattas position inom straffrätten har stärkts sedan 1990-talet, men kan undermineras av familjerättsliga beslut.
- Det gemensamma föräldraskapet innebär ytterligare en dimension i svårigheterna att politiskt och professionellt hantera våld i nära relationer.
- T ex uppfattas mammor som polisanmäler pappor för våld och samtidigt tvistar om vårdnad som mindre trovärdiga och har större risk att förlora i bägge processerna (Diesen 2016, 2021).

Forts.

- Ibland har kvinnors tvekan inför att polisanmäla och att separera setts som huvudproblemet, men 37% av kvinnor som lämnar sin förövare utsätts för fortsatt fysiskt eller sexuellt våld (Westerstrand m. fl. 2022).
- Dilemmat: Inte berätta om våld och då inte ge barn möjligheter till skydd och professionellt stöd *eller* berätta om våldet och riskera att framstå som ovillig till samarbete och kanske helt förlora vårdnaden?

Jämställdhetsmyndigheten 2022: Uppgifter om våld är inget undantag

- Kartläggning om hur uppgifter om våld eller andra övergrepp beaktas i mål om vårdnad, boende.
- Underlag: Domar och utredningsunderlag från Sveriges samtliga tingsrätter, totalt har 814 domar granskats.
- Våld eller andra övergrepp mot förälder, partner eller barn uppges i 64 % av målen.
- Riskbedömningar brister, vilket kan få allvarliga konsekvenser. Barnrättsperspektivet brister och det finns en risk att barn kan tvingas till att bo och ha umgänge med en våldsutövande förälder (se även Bruno 2016).

Barn med separerade föräldrar som är/har varit oense om boende/umgänge är mer våldsutsatta än andra barn: 84 % av elever i åk 9 uppger utsatthet för minst en form av barnmisshandel (Jernbro & Janson 2017)

Små barn får färra insatser av socialtjänsten vid oro jfrt med äldre barn
(Persdotter, 2025)

1. "Does It Really Get Better After Dad Leaves?" Children's Experiences With Domestic Violence: A Qualitative Systematic Review (Shorey & Baladram, 2024)

Övergripande resultat

- Blandade känslor, men rädsla, sorg och ilska framträdande.
- Umgängesfäder upplevs överlag som opålitliga, ointresserade och kontrollerande.
- De flesta mödrar försöker främja umgänge mellan fäder och barn, trots uppgifter om våld.
- De flesta barn upplever umgänget som negativt.
- Barn utsätts ofta för fortsatt fysiskt, psykiskt och ekonomiskt våld i relation till umgänge.

Implikationer för policy & praktik

- Hälso- och sjukvårdspersonal, utredare och domstolar kan spela en viktig roll i att stödja och skydda våldsutsatta barn.
- Domstolar och andra myndigheter måste prioritera barns trygghet och säkerställa att umgänge inte används för fortsatt kontroll och våld.
- Riskbedömning som kan fånga kontroll och mer subtila former av våld behöver utvecklas.
- Skolor kan spela en viktig roll i att sprida kunskap om våld och stödresurser, stärka barns resiliens.

Barns ambivalens inför umgänge och boende

"Jag vill träffa pappa – men jag vill inte åka dit"

- Barn kan känna flera saker samtidigt
- Små barn kan samtidigt:

- längta efter en förälder
- söka närhet och
- känna rädsla och otrygghet
- vilja undvika kontakt

SMÅ BARNS UTSATTHET

- Hierarkisk utveckling (perceptuell expertis, affektgerlering, arbetsmodeller)
- Ojämförligt viktigaste utvecklingsperioden
- Utvecklingslinjer
- There is no such ting as a baby
- Mer extrema former av övergrepp
- Livsfara vid försummelse (hjälp till föräldern ta tag i egen psykisk ohälsa möjligen ha med dissociation, bygg på förälderns agens + identifikation med barnets utsatthet)
- Mer mottagliga för förälderns negativa attribuering

En vanlig missuppfattning
"Små barn är för små för att förstå, minnas eller påverkas av svå ra händelser."

Vad forskningen visar

- Potentiellt traumatiska händelser är vanliga redan under de första levnadsåren.
- Små barn påverkas både på kort och lång sikt av våld, omsorgssvikt och andra belastande erfarenheter.
- Tidig utsatthet kan påverka utvecklingen av:
- anknytning
- känsloreglering
- självutveckling
- relationer till andra
- Små barn är inte skyddade av sin omognad. Tvärtom kan de vara särskilt sårbara

1. HIERARKISK UTVECKLING

- Tidiga utvecklingsområden som kan påverkas. Några exempel

HUR PÅVERKAR MILJÖN?

Cognition 110 (2009) 242–247

Contents lists available at ScienceDirect

Cognition

journal homepage: www.elsevier.com/locate/COGNIT

Brief article

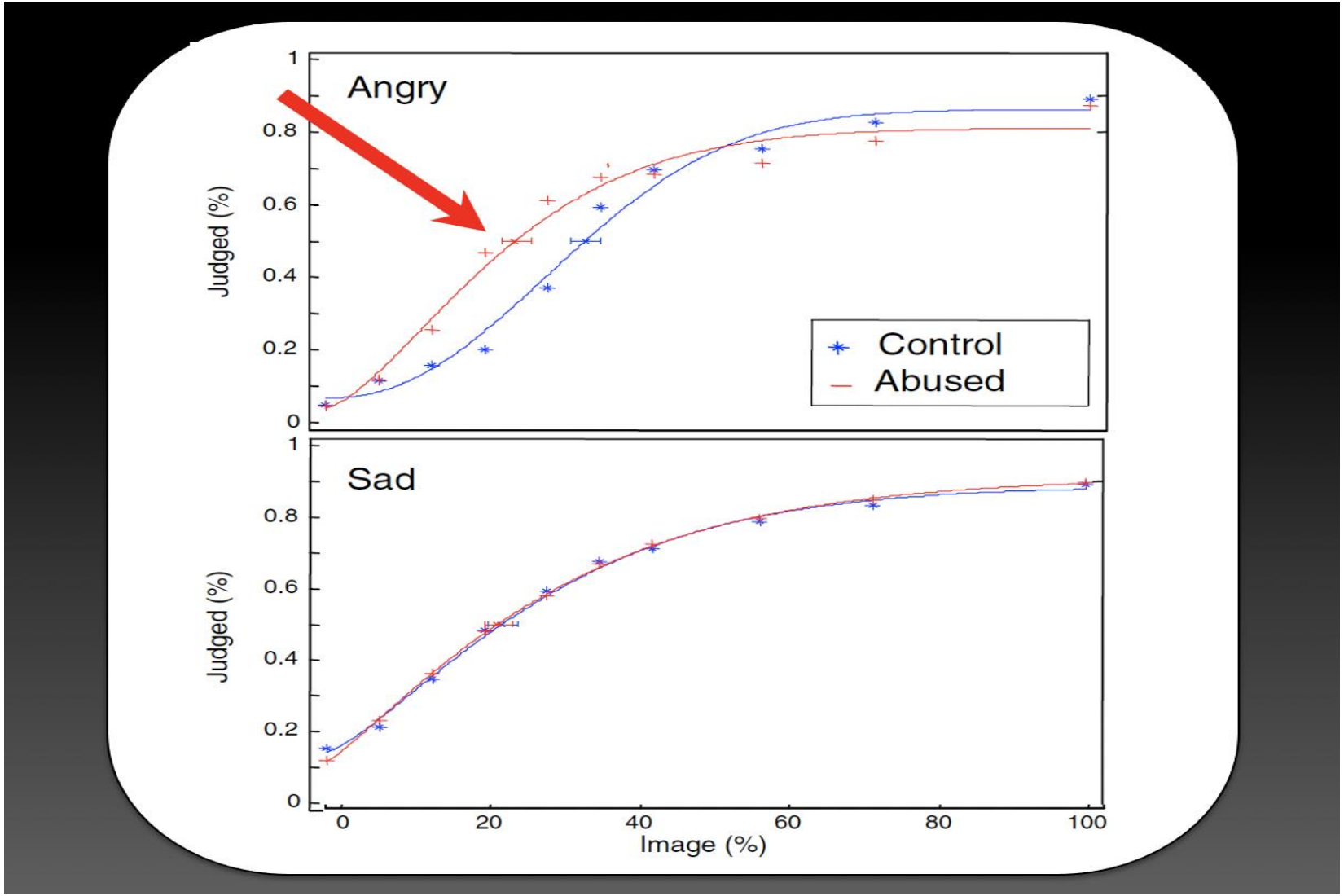
Development of perceptual expertise in emotion recognition

Seth D. Pollak [a,*], Michael Messner [a], Doris J. Kistler [b], Jeffrey F. Cohn [c]

[a] Department of Psychology and Waisman Center, University of Wisconsin at Madison, 1500 Highland Avenue, Madison, WI 53711, USA
[b] University of Louisville, The Heuser Hearing Institute, 117 E. Kentucky Street, Louisville, KY 40203, USA
[c] University of Pittsburgh, 4327 Sennott Square, Pittsburgh, PA 15260, USA

HUR PÅVERKAR MILJÖN?

Effekter av övergrepp och försummelse – underliggande (neuro-kognitiva) processer

Studier har visat att barn (30 månader) utsatta för/bevittnat våld i hemmet reagerar snabbare och kraftfullare på arga ansiktsuttryck.

Känslomässigt försummade barn hade svårt att namnge och känna igen känslor i allmänhet

Självuppfattningen påverkas mycket tidigt. Reagerar mer negativt på spegelbild (18-24 mån).

Utsatta barn (24-36 mån) visade sig prata mycket mindre om sina egna upplevelser och ffa negativa affekter än jämförelsegruppen.

Utsatta barn tillskriver i högre grad andra med aggressiva intentioner.

Fysiologiskt har utsatta barn visat sig ha en ”flackare” kortisolnedgång under dagen. Detta *modererades* av internaliserade symptom och genotyp.

Hur små barn minns trauma

- Traumatiska erfarenheter lagras tidigt som kroppsliga, sensoriska och emotionella minnen
- Erfarenheter skapar förväntningar på fara, trygghet och relationer
- Redan spädbarn visar långvariga minnesspår av tidigare erfarenheter
- Små barn minns ofta utan att kunna berätta i ord

Självets framväxt

- Självet utvecklas i relation till omsorgspersoner
- Tidig samreglering blir gradvis självreglering
- Erfarenheter skapar förväntningar på sig själv och andra
- Integration av känslor, minnen och relationer bygger ett sammanhängande själv

Tidig utsatthet som hot mot självets utveckling

- • Särskilt riskfyllt när omsorgspersonen också är källa till rädsla
- Desorganiserad anknytning: söka trygghet hos den som skrämmer
- • Självutvecklingen riskerar att fragmenteras

- *“Abused children know what they are not supposed to know and feel what they are not supposed to feel”* – Bowlby, 1988

Dissociation?

- En överlevnadsstrategi vid överväldigande stress
- Avbrott i integration av minnen, känslor, kroppsliga upplevelser och identitet
- Kan förstås som ”att fly när man inte kan fly”
- Börjar ofta som adaptiv strategi men kan bli ett varaktigt mönster

Hur visar sig dissociation hos små barn?

- Tom eller frånvarande blick
- Frysreaktioner och passivitet
- Minskad lek, utforskande och ögonkontakt
- Överanpassning och stark följsamhet
- Snabba skiften mellan olika tillstånd

REVIKTIMISERING

- Stor studie från Australien (n = 21,242)

- Nina Papalia, Abigail Sheed, Erika Fortunato, Jillian J. Turanovic, Ben Mathews, Benjamin Spivak, *Associations between childhood abuse, exposure to domestic violence, and the risk of later violent revictimization in Australia*, Child Abuse & Neglect, Volume 161, 2025,

Att bli förälder framkallar minnen av hur det var att vara barn

Oro och rädsla för att det förflutna ska upprepa sig

- Jag kanske inte blir en tillräckligt bra far/mor
- Kommer jag skada mitt barn?
- Kommer mitt barn skada mig (vara aggressiv, ta över mitt liv, inte bry sig om mig)?
- Undermedveten repetition av det förflutna

Föräldrars attribuering

- Statisk uppfattning om barnets konstitution
- Upplevs som objektiv
- En produkt av fantasier, rädslor, konflikter och önskningar rörande barnet
- Reflekterar förälderns inre arbetsmodeller (anknytning)
- Trauma kan generera negativa attribueringar: Barnet som förövare exempelvis

Föräldrars attribuering och barnets känsla av själv

- Omsorgspersonen svarar selektiv mot barnets känslotillstånd och kommunikation
- Omsorgspersonens respons formar barnets känsla av vad som är tillåtet/möjligt att känna
- Barnet internaliserar omsorgspersonens attribuering

What predicts whether the parent' s past will be repeated with the child?

- Repression and isolation of the affects associated with childhood fear and suffering
- Remembering emotional states saves the parent from repeating the past
- Remembering allows the parent to identify with the child rather than the aggressor

Ghosts in the nursery: Breaking the cycle

- THOSE WHO CONNECT EMOTION WITH EXPERIENCE ARE LESS LIKELY TO REPEAT

(Fraiberg, 1980)

Att tolka små barns signaler vid övergångar och umgänge

Exempel 1. Barnet protesterar vid lämning

Kan vara ett normalt anknytningsbeteende

- gråter vid separation
- klänger på omsorgspersonen
- protesterar vid övergångar

Viktigare än själva protesten är vad som hän der sedan. Mer oroande om barnet:

- inte kan tröstas
- förblir starkt stressat
- får sömnsvårigheter
- blir påtagligt förändrat efter umgänge

Att tolka små barns signaler vid övergångar och umgänge

Barnet vill inte träffa en förälder

Inte automatiskt ett tecken på att barnet far illa.

Möjliga förklaringar:

lång tid sedan senaste kontakt

utvecklingsfas

stark anknytning till den andra omsorgspersonen

osäkerhet inför förändringar

Mer bekymmersamt om detta kombineras med:

tydlig rädsla

starkt undvikande

regressiva reaktioner

kraftig fysiologisk stress

Att tolka små barns signaler vid övergångar och umgänge

Exempel 3. "Barnet verkar oberört"

Att barnet inte protesterar betyder inte nödv ändigtvis att barnet mår bra.

Små barns stress kan visa sig som:

avstängdhet

passivitet

tom blick

ovanlig följsamhet

minskat utforskande

Nedstängt muskeltonus

Föräldrapåverkan?

- Föräldrar påverkar sina barn –

allt annat är orimligt och negativt

- Påverkan är en grundkomponent i uppfostran och socialisering

- Påverkan sker både medvetet och omedvetet **och** genom barnets tolkningar och förståelse

- De flesta föräldrar i konflikt och tvist månar om barnets relation till medföräldern - gäller även våldsutsatta föräldrar

Parental Alienation Syndrome (PAS)

- Helt avfärdat begrepp medicinskt, psykiatriskt och psykologiskt – finns inte i några vedertagna riktlinjer/ manualer
- Studier om PAS och besläktade begrepp (föräldrapåverkan, föräldraförfrämligande etc) är bristande och tendensiösa:

Saknas vetenskapliga perspektiv på barn, konsekvenser för hälsa och utveckling, barns behov, upplevelser och åsikter. Låg kvalitet på studier, små grupper/litet underlag, saknas information om/från barn, saknas kontroll av förekomst av våld (Nielson et al 2019)

- Risk att PAS och besläktade begrepp ”missbrukas” i vårdnadstvister och gällande våld i nära relation
- Tillämpas på ett sätt som för tankarna till ett kliniskt tillstånd (som inte finns)
- Riskerar att osynliggöra våld, ffa mot kvinnor och barn

Viktigt att reflektera kring psykologens roll

- Vad behövs:
- Differentiering våld/försummelse eller inte?
- Typ av våld
- Riskbedömning gjord? (oftast inte)
- Vi har inte tillräckligt med info och måste stå för att vi ej fått utreda
- Psykologer förmodligen mer nytta tidigare i utredningen